

OSVRT NA NEKE DIPLOMATIČKE I HISTORIJSKE ASPEKTE POVELJE KULINA BANA

UDK: 003.074:929.653(497.15)"1189"
Prethodno saopćenje

Dr. sc. Azem Kožar, redovni profesor u penziji
Društvo historičara Tuzla

SAŽETAK

Povelja Kulina bana iz 1189. godine je diplomatski dokument, karakterističan i dominantan za epohu srednjeg vijeka. Kazuje o sklapanju mira između bosanskog vladara Kulina bana i Dubrovnika te o davanju povlastica dubrovačkim trgovcima. Sa diplomatskog aspekta ona je javna isprava kakve su izdavane na dvorskim kancelarijama srednjovjekovnih vladara. Nastala je, kao i većina drugih isprava ovog razdoblja Srednjovjekovne Bosne, pod uticajem zapadne diplomatike, što potvrđuje analiza njenih unutarnjih i vanjskih osobnosti. Sastavljena je u četiri primjerka, po dva za svaku ugovornu stranu, pisana latiničnim (karolina-gotica) i ćiriličnim (bosančica) pismom.

Sa historiografskog stajališta Povelja Kulina bana je dokaz da je i Srednjovjekovna bosanska država u 12. stoljeću postojala i funkcionirala u punom kapacitetu, čemu je svakako prethodila višestoljetna etapa njenog stasavanja. Analiza sadržaja ove povelje i okolnosti u kojima je nastala, kako sa aspekta vremena tako i sa aspekta prostora, te činjenica da je ona dokaz pune zrelosti srednjovjekovne bosanske države i društva, pružaju mogućnost šire spoznaje o onovremenoj državnoj strukturi i hijerarhiji Srednjovjekovne Bosne, ali i o njenom okruženju i njihovim međusobnim ekonomskim i diplomatskim odnosima. Poseban značaj ove povelje je i u tome što je ona najstariji sačuvani historijski izvor ove vrste čiji se izvorni primjerci nalaze izvan Bosne i Hercegovine. Ta činjenica bi morala biti dovoljan civilizacijski motiv savremenom bosanskohercegovačkom društvu i državi, institucijama svih vrsta i razina, da bar započnu radikalniji zaokret na planu uspostave mehanizama učinkovite zaštite kulturnih dobara kao nezaobilaznog historijskog izvora, i nadalje kao važnog segmenta vlastitog identiteta.

Ključne riječi: *Povelja Kulina bana, diplomatika, diplomatski dokument, historijski izvor, Srednjovjekovna bosanska država, Hum, vladari, vlastela, crkva, isprava, historijski aspekti*

O nastanku diplomatske građe i razvoju diplomatike u zemljama Evrope

Suštinsko pitanje pravilnog razumijevanja evropskog, pa otuda i bosanskog srednjovjekovlja, sadržano je u poveljama kao najvažnijim srednjovjekovnim pravnim dokumentima,¹ kao i drugim srednjovjekovnim izvorima (aktima, ugovorima, izvještajima, sudbenim spisima, registrima, kartularima i dr.). Mnogi diplomatičari su se bavili određenjem pojma isprava (diploma).² Ispravama (diplomama) bavi se *Diplomatika* kao zasebna naučna disciplina, koja je u Bosni i Hercegovini konstantno u statusu pomoćne historijske nauke.³ Od nivoa njene razvijenosti i naučnosti, što se razumljivo itekako naslanja i na paleografska znanja, direktno zavise i dosezi historiografske istraživosti, odnosno dometi historijske nauke za ovo hiljadugodišnje srednjovjekovno vremensko razdoblje.

Diplomatika se prije svega bavi utvrđivanjem autentičnosti isprava. Naime, činjenica da je u srednjem vijeku krivotvorenje (falsificiranje) isprava kao iznimno značajnih pravnih dokumenata kojima se ostvaruje neko pravo (privilegij) bila veoma raširena pojava, uticala je na potrebu da se preispita njihova vjerodostojnost. Između ostalog, s obzirom da su falsificirane i papske isprave, papa Inoćentije III bio je prinuđen da izda *Decretum de crimine falsi* (dekret o zločinu falsificiranja) 1198. godine, u kojem su data uputstva za utvrđivanje falsifikata isprave. Vremenom su, zahvaljujući sve većem kvantumu diplomatskih znanja, otkrivane i otklanjane brojne zablude i lažne

- 1 Riječ „diploma“ potiče od grčke riječi *diploma* (udvostručiti) u značenju dvostruke tablice (diptih). Kasnije se mijenjalo njeno značenje da bi se u doba humanizma pojavila u značenju isprave (diplome) koju izdaju vladari, feudinci i crkva, što se zadržalo sve do savremenog doba. Stipišić, J. (1972.), *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, 139-140.
- 2 Među najznačajnijima je definicija austrijskog diplomatičara Theodora Sickela, koji se smatra tvorcem moderne diplomatike, a koja glasi: *Isprava je pisano svjedočanstvo o jednom činu pravne naravi sastavljeno u određenom obliku koji se razlikuje po mjestu, epohi, osobama i vrsti samog pravnog čina*. Sichel, T., *Akta regum et imperatorum Carolinorum, I*, Wien, 1867. 1 (prenijeto prema: Stipišić, J., *op. cit.* 139.
- 3 U nauci je naziv *Diplomatika* prvi uveo istaknuti francuski diplomatičar Jean Mabillon u svom djelu *De re diplomatica libri sex*, Paris, 1681.

predstave o stvarnim zbivanjima i procesima, čiji su generatori bili svjetovni i duhovni centri moći evropskog srednjovjekovlja. Prvo je Frančesko Petrarka 1361. godine utvrdio falsifikat isprave kojom su, navodno, Gaj Julije Cezar i Neron dali neke privilegije Austriji. Potom su Lorenzo Vala i Nikolaus Casunas 1440. godine otkrili da je Konstantinova darovnica (*Donatio Constantiniani*), kojom je car Konstantin na samrti darivao papi Silvesteru I, tj. Rimskoj kuriji, Zapadno Rimsko Carstvo, falsifikat koji je urađen baš na papskom dvoru. Krupan doprinos na tom planu dao je Matija Vlačić, utvrdivši da su tzv. *Pseudo-izidorove dekretalije* (dekreti i zaključci koncila nastali u 9. stoljeću u Francuskoj, nazvane po autoru Isidoru Merkatoru) falsifikat.⁴

Na intenzivnije ispitivanje i kritičko proučavanje diploma i drugih diplomatskih spisa, uticalo je učenje humanizma, katolička reformacija, pojava štampe putem koje je veliki broj diplomatskih spisa postao dostupan širem krugu čitalaca, a time i podložan provjeri vjerodostojnosti do tada strogo čuvanih originala. Tridesetogodišnji rat (1618-1648) doprinio je nastanku brojnih falsifikata kojima su katolici i protestanti nastojali utemeljiti svoja imovinska prava. To je dovelo do međusobnih trvenja, naročito na području Njemačke, koja su polučila i sudske sporove. Svojevrstu naučnu osnovu dobila je diplomatska rasprava između isusovaca i benediktinaca u Francuskoj. Započeo je isusovac Danijel Papebroch (1628-1714) tvrdnjom da su falsifikati sve merovinške povelje izdate benediktinskom samostanu Saint Denis. Odgovorio mu je Jean Mabillon svojim djelom *De re diplomatica libri sex* u šest knjiga (Paris, 1681), kojim je cijelu problematiku postavio na naučnu osnovu, čime je udaren temelj modernoj diplomatiji. Na Mabillonovim naučnim načelima nastala su brojna diplomatska djela u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji, Italiji i dr.⁵

Francuska građanska revolucija iz 1789. godine je iz temelja promijenila značaj isprave koja od važnog srednjovjekovnog dokumenta kao dokaza o pravu i privilegiji, postaje samo jedan u sistemu produkcije svakodnevnih dokumenata. Prirodna posljedica tih promjena je koncentracija isprava u javnim arhivima, gdje su diplomatski i arhivistički obrađivane i sređivane, tako da i danas čine važan dio arhiv-

4 Kožar, A., Balta, I. (2003.), Pomoćne historijske nauke, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 113; Stipišić, J., *op. cit.* 140-141.

5 Među značajnijima su djela R.P. Tassina i Ch. F. Toustaina u Francuskoj, J. G. Bassela u Austriji, J. Ch. Gaterera u Njemačkoj i dr.

skog fonda svakog iole značajnijeg arhiva širom Evrope. To je omogućilo sistematičan pristup njihovom istraživanju i objavljivanju. Na tome su radile brojne diplomatske i paleografske škole, osnovane prvenstveno u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji, Italiji, Vatikanu i dr., kao i brojna diplomatska i paleografska strukovna i naučna društva, te naučni instituti, što je polučilo značajne istraživačke rezultate i sofisticirana stručno-naučna diplomatska znanja koja su obznanjena u brojnim publikacijama u vidu objavljene izvorne građe i stručno-naučnih rasprava.⁶ Ovom problematikom se bave i brojni stručni časopisi koji izlaze u skoro svim zemljama Evrope. Sva ta zbivanja utirala su put razvoju kritičke historiografije, koja je zahvaljujući razvoju diplomatike i paleografije postajala sve naučnija.

O diplomatskim tokovima u Bosni i Hercegovini i zemljama okruženja

Naznačene i druge promjene na širem evropskom prostoru, imale su uticaja na zemlje i narode Balkanskog poluotoka. U njima su postojale uređene dvorske kancelarije u kojima su izdavane povelje vladara. Povelje su izdavane i od strane katoličke i pravoslavne crkve i vlastele. I falsificiranje je bilo rašireno. To je potvrđeno u diplomatskim istraživanjima i rezultatima, nastalim prvenstveno među brojnim i produktivnim hrvatskim i srpskim diplomatima. Diplomatskim istraživanjima su obuhvaćene srpske povelje nastale pod uticajem istočne vizantijske diplomatske prakse, među kojima su djela Tvrtkovića, Pucića, Miklošića, Milojevića, Jagića, Stanojevića, Dinića, Radonjića, Čremošnika, Solovjeva, Mošina i drugih.⁷ Zapadna diplomatika imala je uticaja na zapadni dio Balkanskog poluotoka, posebno na prostor Hrvatske i Dalmacije, uglavnom preko Ugarske i Dubrovnika. Značajna diplomatska ostvarenja dali su Ivan Lučić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Franjo Rački, Tadija Smičiklas, Milan Šu-

6 Među njima su: *Ecole des Chartes* u Francuskoj (osnovana 1821.), *Društvo za proučavanje starije njemačke povijesti u Njemačkoj / Gesellschaft für altere deutsche Geschichtskunde* (osnovano 1819.), *Institut für österreichische Geschichtsforschung* u Austriji (osnovan u Beču 1854.), *Scuola Vaicana di paleografia e diplomatica* (osnovana 1884.) itd.

7 Među njima su od posebnog značaja *Studije o srpskoj diplomaciji*, koje je objavio Stojan Sanojević u *Glasi Srpske kraljevske akademije*, br. 90-132, Beograd, 1912-1928, i brojevi 159-169, Beograd, 1933-1935.

flaj, Karlo Horvat, Viktor Novak, Josip Nagy, Miho Barada, Gregor Čremošnik, Milko Kos, Jakov Stipišić i drugi.⁸ Neki od njih su pohađali škole za diplomatiku i paleografiju u Italiji i drugdje i potom ta znanja prenosili na područje Hrvatske. Formirana su diplomatska i paleografska društva i institucije, pokrenuti časopisi, sabrani i objavljeni brojni diplomatski izvori.⁹

O uređenju srednjovjekovne bosanske vladarske kancelarije nema cjelovitih i egzaktnih saznanja. Smatra se da je ona osnovana u 12. stoljeću, da je bila pod uticajem zapadne diplomatske prakse, da je bila pokretna, da je imala odjel za latinska pisma, da su pisari imali nazive *dijak*, *pisar* i *logotet*. Teritorijalnim proširenjem Bosne na prostor srednjovjekovne srpske države i proglašenjem Kraljevine Bosne 1377. godine, došlo je do značajnih promjena i na polju organizacije i rada vladarske kancelarije, koju je kralj Tvrtko nastojao preurediti po uzoru nekadašnjih srpskih vladara. U upotrebi su tri vrste formulara: s datumom na kraju ili bez datuma, s datumom na početku i formular sa arengom i potpisom. Ipak, sudeći po sačuvanim ispravama i drugim diplomatskim srednjovjekovnim bosanskim dokumentima, nameće se zaključak da naznačeni formulari nisu striktno primjenjivani, već da su slobodno mijenjani, na način da su neki elementi izostavljani a drugi dodavani, sve u vezi sa snagom centralne vlasti i uticajima koji su u određenim vremenskim razdobljima dolazili iz susjedstva: Dubrovnika, Ugarske i Srbije. Slične su i osobenosti kancelarije humskih vladara, koja je postojala od kraja 14. stoljeća do pada Huma pod osmansku vlast 1481. godine.¹⁰

8 Više o tome vidi: Stipišić, J., *op. cit.* 144-147.

9 Brojna su diplomatska ostvarenja nastala prije svega u Hrvatskoj (pod uticajem zapadne diplomatike) i u Srbiji (pod uticajem istočne diplomatike). Njihovo nabranje i analiza prevazilaze okvire ovoga rada. Umjesto toga naglasimo da su obje diplomatske škole doticale i nerijetko imale u fokusu svog interesovanja i diplomatska zbivanja u Srednjovjekovnoj Bosni. Više o tome vidi u pregledu diplomatske literature u: Kožar, A., Balta, I. *op.cit.* 141-142; Stipišić, J., *op.cit.* 144-147; Stojanović, Lj., *Stare srpske povelje i pisma, Knjiga I, Dubrovnik i susedi njegovi, prvi deo*, Beograd – Sr. Karlovci, 1929, I-XII (koji Povelju Kulina bana smatra srpskom srednjovjekovnom poveljom, donosi njen tekst „starijeg prijepisa“ i upućuje na original u S. Peterburgu – str. 2); Antoljak, S., *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo, 1971, 97-98, itd.

10 Antoljak, S. (1971.), *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo, 83-89; Kožar, A., Balta, I., *op. cit.* 15-30.

O nekim diplomatskim i historijskim aspektima Povelje Kulina bana

Povelja Kulina bana iz 1189. godine je diplomatski dokument, karakterističan i dominantan za epohu srednjeg vijeka. Ona je javna isprava, izdata na dvoru bosanskog vladara Kulina bana, kakve su inače izdavane u dvorskim kancelarijama vladara. Kazuje o sklapanju mira između Kulina bana i Dubrovnika te o davanju povlastica dubrovačkim trgovcima. Dokaz je da je i srednjovjekovna bosanska država u 12. stoljeću postojala i funkcionirala u punom kapacitetu, da je bila u fazi pune zrelosti a ne rođenja kako su to isticali neki historičari, a takva stajališta nekritički ponavljali brojni politolozi, sociolozi, političari i dr.

Ova isprava nastala je pod uticajem zapadne kancelarije (italijanske i ugarske a preko Dubrovnika), koji je u banovini Bosni dominirao sve do proglašenja Kraljevine 1377. godine, kada se granice države šire prema istoku na područja srednjovjekovne Srbije, čije su oblasti ulazile u sastav kraljevske titule, a što je ostavilo traga i na djelatnost u diplomatskoj djelatnosti kraljevske dvorske kancelarije.

Kulinova povelja bila je predmet interesovanja mnogih diplomata i historičara, u nekim pitanjima i različitim stajališta i tumačenja. Pisana je po formularima zapadne diplomatike, tačnije pod neposrednim uticajem Dubrovnika. Sačuvana su tri primjerka, od kojih se dva (tzv. stariji i mlađi prijepis) čuvaju u Državnom arhivu u Dubrovniku, dok se treći primjerak nalazi u ruskoj Akademiji nauka u Sankt Petesburgu. Sva tri primjerka sadrže prvo latinski pa onda ćirilični (bosanični) tekst. Dugo vremena je vođena rasprava koji je od tri sačuvana primjerka original. Jedni su smatrali da je original primjerak isprave koji se čuva u Rusiji,¹¹ a drugi da je to tzv. stariji prijepis,¹² mada je preovladalo mišljenje da je Peterburški primjerak original. Diplomatačar Milko Brković smatra da je ta polemika bespotrebno vođena, jer je po njemu postojao i četvrti primjerak, tj. isprava

11 Ovo mišljenje zastupali su Miklošić, F., *Monumenta serbica spektantia historium Serbiae, Bosnae, Ragusii, Wiaenac*, broj 5/1958, 2, te Vrana, J., *Koji je od triju sačuvanih primjeraka original isprava Kulina bana?*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 4, Zagreb, 1961, 73-86.

12 Čremošnik, G., *Original povelje Kulina bana*, Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo, nova serija, sv. XII, *Istorija i etnografija*, Sarajevo, 1957, 195-215.

je pisana u četiri primjerka: po dva za svaku stranu. On također ističe, da su, shodno diplomatskim pravilima i praksi, sva četiri primjerka originali, tj. da su i prijepisi također originali.¹³ Među njima ima određenih razlika u tekstu i grafiji, što zahtijeva detaljnija objašnjenja. Umjesto toga, ovdje ćemo navesti najvažnije vanjske i unutarnje karakteristike ove isprave.

Sa aspekta vanjskih karakteristika važno je naglasiti da je Kulinova isprava pisana latiničnim (karolina-gotica) i ćirilničnim pismom (tj. bosanskim pismom-bosančicom, koju mnogi hrvatski diplomatičari nazivaju zapadnom ćirilicom a srpski samo ćirilicom svrstavajući je u srpsku ćirilicu). Sastavljena je na prvom od tri poznata formulara na kojima su pisane bosanske povelje, sa križom kao karakterističnim grafijskim znakom na početku (što je rijetkost jer takve postoje još samo dvije bosanske isprave), pisana je na pergamentu italijanske proizvodnje nepravilnog oblika i to na istoj strani na latinskom i ćirilničnom pismu, crnom tintom. Pečat je jedno od osnovnih obilježja ove i gotovo svih bosanskih isprava. Ukratko, puno je više sličnosti nego razlika ove Kulinove isprave i onovremenih isprava dubrovačke pa i ugarske dvorske kancelarije.

Što se unutrašnjih karakteristika ove isprave tiče, treba reći da ona ima: simboličnu i verbalnu invokaciju, intitulaciju, inskripciju sa zakletvom, dispoziciju, aprekaciju, ime pisara i datum. Ono što je čini posebno diplomatski osobenom jeste to da ima simboličku i verbalnu invokaciju, te prilično opširnu deskripciju i potpuno naznačen datum izdavanja. Prema prijevodu teksta na bosanski jezik unutrašnja struktura Kulinove isprave izgleda ovako:

Invokacija: *+ u ime Oca i Sina i Svetoga Duha,*

Intitulacija: *ja ban bosanski Kulin,*

Inskripcija sa zakletvom: *obraćam se Tebi, kneže Krvašu, i svim građanima Dubrovačkim: da ću vam biti pravi prijatelj od sada i zauvijek i da ću pravo prijateljstvo i povjerenje održavati s vama dok budem živ,*

Dispozicija: *da ću sve Dubrovčane koji se kreću i trguju po mojoj zemlji, gdje god budu dolazili ili prolazili, vjerno i srdačno prihvatiti bez ikakve odštete, osim ako mi ko svojom voljom da poklon, - i da nad njima moji vojnici neće učiniti nikakvo nasilje. I dok budu boravili kod mene dat ću im savjet i*

13 Brković, M., *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zagreb-Mostar, 1998, 94-96.

pomoć, kako bih i samome sebi dao, koliko bude moguće bez ikakve zle pri-misli,

Aprekacija: Bože, pomози i ovo sveto Evandjelje,

Ime pisara: ja, Radoje, pisar banov, pisah ovu knjigu prema banovoj zapovijesti,

Datum: tisuću sto osamdeset i devete godine po Hristovu rođenju, u mje-secu avgustu, dvadeset i deveti dan – na odrubljenje glave Jovana Krstitelja.

Osim naznačenih postoje i neke druge diplomatske karakteri-stike ove Kulinove povelje (isprave), koje su od značaja za pravilno razumijevanje i sagledavanje daljih diplomatskih tokova na tlu sred-njovjekovne Bosne i Huma).

Historijski značaj Povelje Kulina bana je, usudimo se konstatira-ti, kudikamo veći od diplomatskog, mada na njih ne treba gledati izolirano – već kao na dvije strane jednog važnog događaja. Naime, ova povelja govori o punoj zrelosti srednjovjekovne bosanske drža-ve, koja ima jaku centralnu vlast, što je osobina pravno uobličeneog i funkcionalnog državnog aparata na čijem se čelu nalazi autoritativan vladar sa titulom bana. Kada se zna koliko je bilo potrebno diplomat-ske mudrosti i znanja, kao i vojne moći da se u srednjem vijeku sve to postigne, onda je opravdano pretpostaviti da je takva država stva-rana u dužem vremenskom razdoblju, vjerovatno u nekim oblastima i prije prvog pomena sredinom desetog stoljeća, o čemu postoje na-znake u nekim istraživačkim radovima.¹⁴

Po diplomatskim osobenostima, sličnostima i razlikama sa dr-žavama i društvima onovremenog okruženja, da se zaključiti kakvo je historijsko mjesto imala srednjovjekovna bosanska država, da je najjednostavnije rečeno dijelila vrijednosti i domete okruženja, da je

14 Ovdje se prije svega misli na stajališta Muhameda Hadžijahića posthumno objavljenim u knjizi *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, (uredila Zdenka Janeković Romer), Sarajevo, 2004, 83-86. Hadžijahić ukazuje da Porfirogenit u djelu *De administrando imperio*, pogrešno pominje Bosnu kao dio srednjovjekovne (Časlavove) Raške, jer Desnik i Kateru pominje kao gradove prema Bosni (po Hadžijahiću negdje oko Pljevalja), a ne kako se smatra u Sarajevskom polju, a smatra da je Bosna obuhvatala i prostor označen kao „ostale sklavinije“ (Bosna, Usora i Donji Kraji). Ovim i nizom drugih konstatacija Hadžijahić dolazi do zaključka da je srednjovjekovna bosanska država (koju on često naziva protodržavom) postojala i u ranom srednjem vijeku, nalazeći u tome oslonac i u naznačenom djelu Konstantina Porfirogenita.

inkorporirana u regionalne ekonomske tokove, ali da je imala i svoje osobnosti (jaku centralnu vlast, uređene unutrašnje odnose, jasnu spoljopolitičku orijentaciju, svoje pismo, svoj jezik i svoju vjeru/crkvu - što je u ono vrijeme bio jedan od stubova ali i pokazatelja državne samostalnosti), da se teritorijalno postepeno širila, u Kulino-vo vrijeme na nekoliko zapadnih oblasti a kasnije i prema jugoistoku (Humu) i istoku. U Kulinovo doba, ali i kasnije, pokazalo se da je vjera, oličena u učenju crkve bosanske, ni zapadne katoličke ni istočne pravoslavne, bila važan kohezioni faktor bosanske države i društva. Posmatrajući sa aspekta historijske vertikale bosanske države i društva, ta nova bosanska vjera, čiji su pripadnici kasnije, kako dosadašnja istraživanja pokazuju, dobrim dijelom uslovno rečeno doživjeli neku vrstu transformacije u prihvatanju nove vjere islama, što je i dalje bilo krucijalno važno za opstanak i razvoj bosanske države i društva. Na takvu Bosnu su organizirani i vođeni krstaški ratni pohodi. Međutim, Bosna je sve to preživjela, opstala je kao takva, a tu heterogenu vjersku strukturu srednjovjekovnog bosanskog društva priznavali su kasnije svi dolazeći osvajači i vlastodršci: Osmansko carstvo, Austro-Ugarska, pa i monarhistička Jugoslavija, da bi takva stoljećima izgrađivana državotvorna i vjerska tradicija bosanske države i društva, uz sav neposredni doprinos u uslovima Drugog svjetskog rata, bila ispoštovana i od snaga antifašističkog narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a) na čelu sa Komunističkom partijom Jugoslavije (KPJ), i realizirana odlukama ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a u toku 1943. godine, kada je obnovljena njena državnost, kao i u svim kasnijim transformacijama, te i u vrijeme disolucije socijalističke Jugoslavije (SFRJ) i stvaranja nezavisne države Bosne i Hercegovine. Ta činjenica, koliko god da izgleda glorificirajućom, ostala je neizbrisiva i trajno važna komponenta, nešto što Bosnu i Hercegovinu razlikuje od okruženja i u dubini vremena je čini osobenom multikonfensionalnom i multikulturalnom državom i društvom.

Dokazi koji potvrđuju ove konstatacije, a koji čine korijene ove zemlje i ovog društva, nalaze se u dobrima kulturno-historijskog naslijeđa, od ranog srednjeg vijeka do današnjih dana. Naša zemlja, tačnije vladajuće elite, u zadnjih tridesetak godina, te krucijalne činjenice apsolutno nisu svjesni, tačnije - nisu ih ni prepoznali. To pokazuju strategije naučnog i kulturnog razvoja, simbolična sredstva koja prate i tako anemične i hude projekcije, i sva farsa nekih politič-

kih struktura i političara koja se plasira oko brige za povrat Povelje Kulina bana iz Sankt Peterburga. Znaju oni, ili bi bar trebali da znaju, da je međunarodnim konvencijama sva pljačka kulturno-historijskog naslijeđa koja se dogodila i sa ovih prostora do 1945. godine legalizirana (podsjetimo se samo Giljferdinovih karavana kojima je sa Balkana odnosio kulturna dobra u svoju zemlju i brojnih drugih karavana i vozova), ali je njima to važno kao svojevrsna predstava za narod, da ga ubjeđuju u neku neizmjernu brigu koju o njemu vode. Aktuelni vlastodršci ne uspijevaju osigurati ni normalan tok procesa sukcesije kulturnih dobara iz centara eks Jugoslavije, niti povrat u vrijeme agresije opljačkanih dobara, a kamo li ispraviti međunarodnim konvencijama utvrđenu nepravdu o nepovratnosti do kraja Drugog svjetskog rata opljačkanih kulturnih vrijednosti iz kolonijalnih, pokorenih i malih zemalja.

Deprimirajuće je to je što stručna, naučna i kulturna javnost u ovoj zemlji potpuno razjedinjena, ne samo po aršinima vladajućih politika, već i unutar same sebe, bar se doima da je tako u bošnjačkoj komponenti. To se vidi i potvrđuje nažalost na svakom koraku i na gotovo svakom iole važnijem pitanju – kakva je briga o kulturno-historijskom naslijeđu. Doima se da nedostaje neophodan kvantum mislećih ljudi, posvećenih razvoju države i društva. Institucije nauke i kulture, uz časte izuzetke, nisu u dovoljnoj mjeri generatori ukupnog razvoja. Previše je onih koji u akademsku zajednicu stupaju sa kupljenim diplomama, koji sve i svašta rješavaju na „svoj“ način. Onaj ko to primjeti, a pogotovu ako na to javno ukaže, postaje *persona non grata* za te provincijalne kvazi akademske zajednice, kao i za ostrašćene političke centre moći, čime se nastoje ušutkati svi oni koji drugačije misle. Ipak, nadati se da će skupovi ovakve vrste, koje organiziraju i „nose“ entuzijasti, doprinijeti postepenom otvaranju očii pred tom sumornom zbiljom, bar onima kojima je koliko-toliko stalo do razvoja kulture i nauke, koje, tu nema dileme, moraju biti iznad i ići ispred svake politike.

Zaključna razmatranja

Povelja Kulina bana izdata Dubrovniku 1189. godine je izuzetno značajan diplomatski dokument, nezaobilazan historijski izvor bosanskog srednjovjekovlja. Po svojim diplomatskim osobenostima pripada zapadnoj diplomatskoj školi, ali ima i određenih specifičnosti koje su odraz onovremene bosanske države i društva. Među njima je svakako bosansko pismo – bosančica, nastalo kao derivat ćirilicnog pisma, zatim dvostruka (simbolična i verbalna) invokacija, prilično opširna dispozicija i cjelovito naznačen datum (dan, mjesec i godina nastanka). Sve to ovu povelju čini diplomatski apsolutno razumljivom.

Historiografski značaj ove povelje je kudikamo bitniji. Njega čine činjenice koje nedvojbeno potvrđuju postojanje jake i uređene bosanske države, države koja ima uređenu dvorsku kancelariju, te nadasve autoritativnog vladara koji razvija dobre ekonomske i diplomatske odnose sa svojim susjedima, u ovom slučaju sa Dubrovnikom. Povelja potvrđuje značajnu inkorporiranost bosanske banovine u onovremeno okruženje, da je otvorena zemlja i da nastoji razvijati i unapređivati privredne (trgovinske i druge) odnose sa susjednim državama. U tom pogledu za Bosnu je od posebnog značaja bila trgovina, da se izvoze domaći proizvodi a da se uvozi roba široke potrošnje, što se za ono vrijeme, prirodno, uglavnom odvijalo preko Dubrovnika kao značajnog posrednika u svjetskoj razmjeni dobara. Otuda je uređenije međudržavnih privrednih tokova sa Dubrovnikom, čemu svjedoči ova povelja, za Bosnu bilo od posebne važnosti. Rezultati takve orijentacije postali su vidljivi i za vrijeme Kulinove vladavine.

Literatura:

1. Antoljak, S. (1971.), *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo
2. Brković, M., *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zagreb-Mostar, 1998.
3. Čremošnik, G., *Original povelje Kulina bana*, *Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo*, nova serija, sv. XII, *Istorija i etnografija*, Sarajevo, 1957.

4. Hadžijahić, M. (2004.), *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo,
5. Kožar, A., Balta, I. (2003.), *Pomoćne historijske nauke*, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla,
6. Miklošić, F., *Monumenta serbica spektantia historium Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Wiaenac, broj 5/1958,
7. Sickel, T., *Akta regum et imperatorum Carolinorum, I*, Wien, 1867.
8. Stipišić, J. (1972.), *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb
9. Vrana, J., *Koji je od triju sačuvanih primjeraka original isprava Kulina bana?*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 4, Zagreb, 1961,
10. Stojanović, Lj., *Stare srpske povelje i pisma, Knjiga I, Dubrovnik i susedi njegovi, prvi deo*, Beograd – Sr. Karlovci, 1929, I-XII

A REVIEW OF SOME DIPLOMATIC AND HISTORICAL ASPECTS OF THE KULIN BAN CHARTER

Azem Kožar, full professor
University of Tuzla

ABSTRACT

The Charter of Kulin Ban from 1189 is a diplomatic document, characteristic and dominant for the Middle Ages. It talks about making peace between the Bosnian ruler Kulin Ban and Dubrovnik and about giving privileges to Dubrovnik merchants. From the diplomatic point of view, it is a public document issued at the court offices of medieval rulers. It was created, like most other documents in Medieval Bosnia, under the influence of Western diplomacy, which is confirmed by the analysis of its internal and external features. It is made in four copies, two for each contracting party, written in Latin (Caroline-Gothic script) and Cyrillic (bosančica) letter.

From the historiographical point of view, the Charter of Kulin Ban is proof that the Medieval Bosnian state also existed and functioned in full capacity in the 12th century. The analysis of the content of this charter and the circumstances in which it was created, both in terms of time and space, and the fact that it is evidence of the full maturity of the medieval Bosnian state and society, provide a broader understanding of the state structure and hierarchy of medieval Bosnia its environment and their mutual economic and diplomatic relations. The special significance of this charter is that it is the oldest preserved historical source of this kind, but the original documents are outside Bosnia and Herzegovina. This fact should be a sufficient civilizational motive for modern Bosnian society and state institutions to begin planning how to establish mechanisms for effective protection of cultural heritage as an unavoidable historical source, and above all as an important segment of their own identity.

Keywords: Charter of Kulina Ban, diplomacy, diplomatic document, historical source, Medieval Bosnian state, Hum, rulers, nobles, church, document, historical aspects

R
B